

UNIVERSITY OF HELSINKI

<https://helda.helsinki.fi>

Helda

Historiska perspektiv på mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finlands historia

Wickström, Mats

2016

Wickström, M & Wolff, C 2016, Historiska perspektiv på mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finlands historia. i M Wickström & C Wolff (red), Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekel., 1, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, Svenska Litteratursällskapet, Helsingfors, s. 7–26.

<http://hdl.handle.net/10138/230952>

unspecified

acceptedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Historiska perspektiv på mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finlands historia

Mats Wickström & Charlotta Wolff

Det finns icke något folk av så oblandad härkomst, att det icke haft främlingar bland sina förfäder; icke heller med så oblandat språk att det icke lånat ord av andra.

Zacharias Topelius, *Boken om vårt land* 1875

Historikern undkommer aldrig sin egen tid. Den samtida samhällsdebatten tränger sig in i även de mest förslutna forskarkammare och påverkar både den historiska narrationen och undersökningens objekt. I dag genomlever mänskligheten ett tidevarv präglad av globalisering och migration. Rörlighetens och globaliseringens historia är också en av de stora tendenserna inom historieskrivningen av denna dag. Sprängandet av de sista gränserna utmanar såväl traditionella historiografiska uppfattningar, präglade av nationalstatsprojektet, som historievetenskapens mål och metoder.

Den historievetenskapliga litteraturen om migration och mångkulturalitet i Skandinavien och Finland är omfattande, särskilt om man beaktar även den forskning som ägnats de kulturmöten som uppstått till följd av emigration och kolonisation.ⁱ I Sverige och Danmark har invandringen och mångkulturaliteten varit föremål för större historiska översikter sedan 1980-talet och i Norge sedan 1990-talet.ⁱⁱ Efter 1990-talet har också forskningen om immigration till Finland och de finländska minoriteternas erfarenheter kommit i gång på allvar i takt med den nya invandringen. Samlingsverket *Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*, som publicerades 2005, var en viktig milstolpe för den nya forskningen om minoriteter och etniska gränsdragningar i Finlands historia.ⁱⁱⁱ Därefter har en rad vetenskapliga publikationer utkommit och presenterat ny kunskap om Finlands mångkulturella historia, etnicitetskonstruktioner, rasism, antisemitism samt minoritets- och invandringspolitik.^{iv} Flera av upphovsmännen till dessa publikationer återfinns även som författare i denna antologi, det första svenskspråkiga verk som samlar och presenterar den nya forskningen om etnisk mångfald och förflyttningar i Finlands historia.

Syftet med föreliggande volym är att belysa den historiska erfarenheten av mångkulturalitet, migration och etniska relationer i Finland från 1800-talet fram till 1900-talets slut. Även om vissa av uppsatserna för analysen fram till våra dagar gör vi inga anspråk på en heltäckande inventering av ämnesområdet från 1809 till 2015. Vi har främst valt att koncentrera oss på fenomen och skeenden under tidsperioden mellan separationen från Sverige och Berlinmurens fall och på grupper som har levt i Finland under denna period. Finlands nyaste minoritetsgrupper behandlas inte här, eftersom de som bäst är föremål för intensiv samhällsvetenskaplig forskning som redan producerat tiotals hyllmeter med forskningslitteratur om de senaste decenniernas invandring och tilltagande mångkulturalitet i landet. Denna litteratur kommer onekligen att vara till nytta för framtida historiker när de i sinom tid tar sig an det mångkulturella samhälle som nu söker sin skepnad. Däremot kommer vi utgående från de historiska betraktelserna och analyserna som görs i boken att peka på kontinuiteter och avbrott i Finlands mångkulturella historia, vilket även möjliggör en historiskt underbyggd spekulation om Finlands mångkulturella framtid. Härnäst diskuterar vi den samtida debattens begreppsanvändning och förhållningssätt till den finländska mångkulturalitetens historia.

Migration och mångkulturalitet har diskuterats i Finland under drygt två decennier.^v Sedan riksdagsvalet 2011 har temat även framstått som en partipolitisk fråga av rang, eftersom populistpartiet Sannfinländarna gjort s.k. invandringskritik och motstånd mot ”mångkulturalism” till sina kärnfrågor. Begreppsförvirringen i den offentliga debatten har ofta varit påfallande. Det finns därför skäl att här anföra några förtydliganden. Enligt vår definition är mångkulturalism och dess synonymer (t.ex. multikulturalism) inte liktydiga med det deskriptiva begreppet mångkulturalitet och dess synonymer (t.ex. mångkultur och mångfald). Mångkulturalitet beskriver ett tillstånd av etnokulturell mångfald i ett samhälle, och följaktligen kan de flesta samhällen i dag och i det förflutna beskrivas som mer eller mindre mångkulturella. Däremot är mångkulturalism strikt taget ett normativt begrepp, som betecknar den politiska idén att etniska, religiösa och språkliga minoritetsgrupper bör erkännas, bejakas och stödjas av det allmänna. Hur denna progressiva minoritetspolitik bör utformas, vilka grupper den skall gälla och vad man vill uppnå med den har varit ett omdebatterat ämne sedan mångkulturalismen vann internationell acceptans i början av 1990-talet.^{vi} Grupprättigheter kontra individuella rättigheter har varit den största tvistefrågan: bör ett liberalt och demokratiskt samhälle överhuvudtaget klassificera sina medlemmar på basis av etnokulturell identitet och tillerkänna dem, och därmed den minoritetsgrupp de enligt klassifikationen tillhör, särskilda rättigheter? Också graderingen av rättigheter beroende på grupp (exempelvis

nationella minoriteter kontra invandrarminoriteter) och lämpligheten i metoder som positiv särbehandling för socialt eftersatta grupper har varit föremål för mycken lärd debatt, framför allt i den anglosaxiska världen.^{vii}

Enligt definitionen ovan är det inte motsägelsefullt att motsätta sig mångkulturalism som politisk idé och samtidigt anse att öppna gränser och mångkulturalitet som samhällsfenomen är av godo. Det är likaså möjligt att ställa sig avvisande till gränslöshet och samtidigt understödja mångkulturalism gällande samhällets befintliga minoriteter. Ordet mångkulturalism ges emellertid ofta både en deskriptiv och en normativ betydelse, exempelvis när högerpopulistiska partier opponerar sig mot mångkulturalism, d.v.s. mångkulturalitet i sig och minoritetsvänlig politik, eller när mer etablerade partier talar sig varma för detta. I många fall förblir det dock oklart vad som avses med termen mångkulturalism när den används.^{viii}

Distinktionen mellan mångkulturalitet och mångkulturalism är förvisso teoretisk. Mångkulturalismen som politisk idé är i Europa historiskt sammankopplad med den efterkrigstida invandringen, som innebar en ökning av den etniska mångfalden, mångkulturaliteten, i flera tidigare förment homogena länder. Det vore således naivt att tro att en konsekvent begreppsdefinition kunde upprätthållas i en fråga som bottnar i genomgripande samhällelig och demografisk förändring. Vi har dock valt att använda ordet mångkulturalitet i titeln på denna bok för att signalera att den inte primärt behandlar normativa idéer om mångfald eller hur man på bästa sätt bör organisera ett mångkulturellt samhälle, utan snarare det mångkulturella samhället som historisk verklighet. Migrationens och mångkulturalitetens historiska dimension berörs i någon mån i den offentliga debatten i Finland, men vanligtvis på ett ytligt och motstridigt sätt. Ibland hävdas det att Finland nyligen blivit eller är på väg att bli mångkulturellt, eller så jämförs tidigare invandring rakt av med dagens invandring utan en tillstymmelse till historisk contextualisering. Finlands äldre minoriteter och långa erfarenhet av språklig, religiös och etnisk mångfald har också hamnat utanför blickfånget. Den finländska debatten har i hög grad koncentrerat sig på samtida fenomen och präglats av en ensidig fokusering på de muslimska flyktingar och anhöriginvandrare som kommit till Finland efter Sovjetunionens fall.

Liksom de migrationsrörelser den berör har debatten i Finland gränsöverskridande förgreningar, vilka ramat in den finländska verkligheten och historien på ett sätt som varken överensstämmer med landets förflutna eller med dess nutid. För historiker är det visserligen inte överraskande att det finländska debattklimatet följer internationella trender, oberoende av om dessa trender hyllar eller förkastar mångfald, men samtidigt finns det skäl att dra sig till

This is a post-print version. Please refer to the final version in Mats Wickström & Charlotta Wolff, 'Historiska perspektiv på mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finlands historia', *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekler*, ed. Mats Wickström & Charlotta Wolff, Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, p. 7–26.

minnes att Finland har en egen historia av migration och mångkulturalitet vars särdrag skiljer sig från dem hos forna kolonialmakter (t.ex. Storbritannien), utpräglade invandringsländer (t.ex. USA) och historiskt sett homogena nationalstater (t.ex. Sverige). Normativa utsagor om Finlands tilltagande mångkulturella tillstånd verkar ofta vara baserade på samtidshistoriska jämförelser med länder som Sverige eller USA. Därmed förbises ofta att de positiva exempel på mångkulturalitet som man gärna hämtar utifrån också går att finna i hemlandet, även om de är av ett något äldre datum. Omvänt importerar ”invandringskritikerna” oftast sina skräckexempel på ”mångkulturalism”, här använt som ett pejorativt paraplybegrepp syftande på alla negativa samhällsfenomen som kan härledas till etnokulturell mångfald, från utlandet. Det är ett historiskt faktum att samlevnaden mellan olika befolkningsgrupper i Finland inte alltid har varit smärtfri, vilket även flera av artiklarna i antologin påvisar, men det har ingalunda varit frågan om en ensidig historia av förtryck eller konflikter, vilket också framkommer i denna artikelsamling.

Här kan anmärkas att både de som förfäktar minoriteters rätt till sin kultur och de som uppmålar hotbilder om en belägrad finskhet – eller för den delen finlandssvenskhet – i mångt och mycket delar vissa filosofiska utgångspunkter. Bägge parter ser det medfödda etnokulturella arvet som grundläggande för en människas identitet och vill därför bevara och försvara det etniska kollektiv i vars hägn denna primära identitet kan förverkligas. Romantiska idéer om folk- och ödesgemenskaper gör sig gällande både i radikala högerpopulisternas och i minoritetsaktivisternas diskurser och identitetspolitiska uppprop. Den som förnekar etnicitetens primat och det tillskrivna kollektivets företräde framför individens självförverkligande betraktas av bägge grupperingar med misstänksamma ögon, särskilt om meningsmotståndaren tillhör den ”egna” gruppen.

Den politiserade partikularismen, som trots vissa förhoppningar inte begravdes 1945, hemsöker fortfarande Europa. Samtidigt har kosmopolitismen, den etnokulturella partikularismens ideologiska motpol, också gjort något av en återkomst som politisk filosofi och livssyn. Kosmopolitismen har också av många västerländska akademiker och intellektuella lyfts fram som en utväg ur vad som uppfattas vara mångkulturalismens och nationalismens identitetspolitiska återvändsgränd.^{ix}

De idéhistoriska rötterna till mångkulturalismen och den identitetspolitik den utmynnar i sträcker sig tillbaka till romantiken och dess betoning på känslomässig återknytning till den egna gruppens förflutna, kultur och ”sanna väsen”. Eftersom detta idégods inte endast fungerar som bränsle för allsköns politisk aktivism utan även genomsyrar våra nationellt uppbyggda samhällsstrukturer samt vårt tänkande, kan en historisk antologi om

This is a post-print version. Please refer to the final version in Mats Wickström & Charlotta Wolff, 'Historiska perspektiv på mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finlands historia', *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekler*, ed. Mats Wickström & Charlotta Wolff, Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, p. 7–26.

mångkulturalitet inte undgå att, åtminstone delvis, reproducera dess taxonomier. Historiska enheter som staten Finland och föreställningar om naturgivna folk kan omöjligen dekonstrueras bort när man studerar tiden efter 1809. Samtidigt bör historikern inte heller reproducera inbillat naturgivna kategorier som skapats i ett specifikt historisk sammanhang. Denna antologi påvisar konstruktionen och verkningseffekterna av dessa kategorier, hur rörlighet varit ett återkommande historiskt fenomen och hur identitetspolitiska strömningar, förr liksom nu, varit gränsöverskridande.

Antologin har sitt ursprung i seminariet "Invandring och mångkulturalism i Finland under 1800- och 1900-talet" som arrangerades i Helsingfors den 27 november 2009 av Svenska litteratursällskapet i Finland. Artiklarna i denna volym belyser aspekter av Finlands mångkulturella historia börjande med Klaus Törnudds analys av tre i sammanhanget moderna nyckelbegrepp, "Assimilering, integrering och mänskliga rättigheter". Törnudd, som själv kunnat följa med den efterkrigstida utvecklingen från parkettplats som tjänsteman inom utrikesförvaltningen, visar att mycket hunnit hända inom migrations- och rättighetsfältet under en livstid. Törnudd ser det som en viktig uppgift för Finland att fortsätta det rättighetsarbete som påbörjats för att säkerställa de mänskliga rättigheterna för alla invånare i landet oberoende av ursprung.

Finländarna har också varit rörliga och inte tvekat att flytta bort från landet i jakt på bättre levnadsvillkor. Max Engman påminner oss i sin uppsats om finländsk emigrationspolitik i början av 1900-talet, "Emigrationspolitik i utvandrarnlandet Finland", om att migration alltid har två sidor, även i politiskt hänseende. Migration har inte endast konsekvenser för mottagarlandet utan även för det sändande landet. I Finland var emigrationsfrågan från andra hälften av 1800-talet fram till mellankrigstiden en viktig politisk fråga som särskilt engagerade den svenskspråkiga minoriteten, eftersom de svenskspråkiga emigrerade i större utsträckning än sina finskspråkiga landsmän. Debatten om hur man borde förhålla sig till sina landsmän utanför landets gränser var ofta eldfångad eftersom emigrationsfrågan hade direkta kopplingar till nationalitetsfrågorna i Finland. I dagens debatt glöms det sändande landets perspektiv ofta bort, och det diskuteras sällan hur solidariskt det egentligen är att locka unga och arbetsvilliga, i dag dessutom ofta välutbildade, människor från Östeuropa och utvecklingsländerna till de välmående västerländerna. Finland erfor detta i stor skala så sent som på 1970-talet.

I "Elitinvandring och kosmopolitism i 1800-talets Finland" visar Charlotta Wolff hur problematiskt det är att försöka analysera den finländska 1800-talseliten ur ett modernt nationalstatsperspektiv där begrepp som invandring och integration getts specifika betydelser

This is a post-print version. Please refer to the final version in Mats Wickström & Charlotta Wolff, 'Historiska perspektiv på mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finlands historia', *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekler*, ed. Mats Wickström & Charlotta Wolff, Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, p. 7–26.

vilka inte utan svårighet låter sig projiceras på den kosmopolitiska klassens liv och leverne. Många personer i 1800-talets finländska samhällselit hade ”utländskt” påbrå, och oberoende av födelseort upprätthöll eliten en kosmopolitisk kultur där språkkunnighet, utbildning på kontinenten och ett visst mått av *Bildung* hörde till. Förutom att denna delvis ”icke-finska” elit i stor utsträckning bidrog till Finlands ekonomiska och kulturella utveckling var dess kosmopolitism en norm i ståndssamhället. Seden som skulle tas i Finlands mångkulturella städer var inte majoritetsbefolkningens utan den gränsöverskridande elitens. Det blir därför lätt paradoxalt att tala om nationalitet och assimilering när det gäller den rörliga och flerspråkiga överklassen, som varken socialt, affärsmässigt eller kulturellt lät sig begränsas av att den huvudsakligen var bosatt på det territorium som år 1917 skulle förklaras tillhöra republiken Finland.

Trots att den ryskspråkiga gruppen är den i dag största enskilda invandrargruppen i Finland har det talats förhållandevis litet om den jämfört med exempelvis den somaliska gruppen. Veronica Shenshin redogör för den ryskspråkiga befolkningens historia i Finland i artikeln med samma namn. Det har av geopolitiska och historiska orsaker sällan varit lätt att vara rysk i Finland, vilket de negativa konnotationerna förknippade med ordet ”rysse” och framför allt det finska *ryssä* visar. De ryskspråkigas historia i Finland är lång och mångfacetterad och har ständigt präglats av de stora strukturernas nyckfulla förändringar och historiens tvära kvast, vilket vi i dag åter ser tecken på. Shenshin ser dock med tillförsikt på framtiden som hon hoppas kan medföra en mer realistisk och nykter syn på det ryska och de ryskspråkiga finländarna till skillnad från det förflutnas tvära dikotomier.

Finlands position som storfurstendöme inom det ryska riket i drygt hundra år gav också upphov till den tatariska minoriteten i Finland, vilket i jämförelse med resten av Norden är ett finländskt särdrag. När en muslimsk bosättning började växa fram i resten av Norden genom arbetskraftsinvandring från Jugoslavien, Turkiet och Pakistan fr.o.m. mitten av 1960-talet var de finländska tatarerna en sedan länge väletablerad minoritet. Harry Halén ger i sitt bidrag ”Muslimsoldaterna som vår tatarminoritets förtrupp” en detaljerad beskrivning av de ryska muslimsoldater som tjänstgjorde i Finland under den autonoma perioden och de finländska tatarernas tidiga historia. De tatariska köpmännen fann sig väl tillrätta i de finländska städerna och etablerade där dagens lilla men välanpassade minoritet, som efter Sovjetunionens fall även kunnat återknyta kontakterna till sina förfäders forna hemtrakter.

Judarnas historia i Finland är även den intimt sammankopplad med Finlands förflutna som en del av det mångkulturella ryska tsarväldet. De flesta judar som under 1800-talet bosatte sig i Finland och lade grunden för den judiska minoriteten i landet hade tjänstgjort i

den ryska armén. Att de första judarna i Finland hade tvångsvärvats till en lång rysk militärtjänst under 1840-talet och början av 1850-talet som s.k. kantonister blev ett grundläggande element i de finländska judarnas självbild. I sin artikel ”Mellan öst och väst. Finlands judiska historia under 1800- och 1900-talet” lyfter Laura Ekholm fram det politiska och kulturella korsdrag den i sig mångkulturella judiska minoriteten i Finland levte i sedan 1800-talet. De finländska judarna assimilerades i den urbana svenska språkgruppen samtidigt som de på ett negativt sätt förknippades med Ryssland och allt det som hör den europeiska antisemitiska traditionen till. De finländska judarnas lott under mellankrigstiden var inte lätt – de var judar, svenskspråkiga och härstammade från Ryssland. Judiskhet, svenskhet och ryskhet eller bolsjevism, var alla tre mer eller mindre förhatliga och delvis överlappande kategorier för många äktfinska nationalisterna. Samtidigt kunde de finländska judarna utnyttja tidens nationalism. Kombinationen av sionism, en ny, aktiv och naturnära judiskhet, och finländsk patriotism blev en framgångsrik strategi. De finländska judarna accepterades som fullvärdiga medborgare, och inte ens vapenbrödrskapet med Tyskland kunde bryta upp detta band. De finländska judarna kom därför att tillsammans med sina landsmän kämpa på tyskarnas sida, vilket är ett unikt särdrag i andra världskrigets historia. Judarna i Finland var en av de få östeuropeiska ortodox-judiska grupper som inte blev utplånade under Förintelsen. Finlands judiska minoritet är historiskt sammanknutet med den judiska värld som gick förlorad under andra världskriget, och de finländska judarna upprätthåller fortfarande en unik och livskraftig finsk-judiskhet.

Om tatarminoriteten och den judiska minoriteten är framgångssagor i historien om finländsk mångkulturalitet är den romska minoritetens historia med alla dess inslag av folklig fördomsfullhet och statligt förtryck kanske deras motsats. Panu Pulma skildrar dock i artikeln ”Efterkrigstidens finländska rompolitik och dess nordiska dimension” den period i den finländska eller snarare nordiska rompolitikens historia – kopplingarna länderna emellan var synnerligen starka i den här frågan – då diskriminering och socialt elände skulle förbytas i progressiv social upplyftning. Målet var samförstånd och uppbyggligt samarbete mellan romerna och majoritetsbefolkningarna i Finland och Sverige. Den allmänt utbredda viljan att hjälpa eftersatta och förtryckta grupper världen runt som genomsyrade de efterkrigstida generationernas tankevärld kom på hemmaplan romerna till godo. Ett aktivt reformarbete som även hade mångkulturalistiska drag inleddes: romernas sociala ställning skulle förbättras samtidigt som den romska kulturen skulle bevaras. En intressant aspekt i politiseringen av romfrågan i Finland är det markanta finlandssvenska inslaget – finlandssvenskar och finlandssvenska institutioner var välrepresenterade i kampen för romernas rättigheter.

Den s.k. etniska väckelsen under slutet av 1960- och första hälften av 1970-talet påverkade också Finlands unga och utbildade samer, men redan under 1940- och 1950-talet försökte en handfull samiska och framför allt icke-samiska aktivister (s.k. lappvänner) träget förändra den finländska samepolitiken. Veli-Pekka Lehtola skriver om efterkrigstidens samiska etnopolitik i artikeln ”... inte som någon nådegåva utan för att samerna ärligen har förtjänat det...’ Samer som politiska aktörer i det efterkrigstida Finland”. Lehtola framhåller särskilt pacifisten och sameforskaren Karl Nickuls stora insats som samernas talesman gentemot den assimilationsinriktade statsmakten under en tid då samerna själva sökte sina egna organisationsformer. Lehtola visar också hur sårbar minoritetsaktivism är för inre stridigheter även när man inom gruppen är överens om de övergripande målen, i det här fallet behovet av en konsekvent statlig samepolitik. Frågor om vem som har rätt att föra en minoritetsgrupps talan gentemot staten, för att inte tala om vem som kan anses tillhöra gruppen i fråga, var problematiska i såväl norra Finland som i Helsingfors när den moderna finländska samepolitiken tog form och är ständigt aktuella minoritetspolitiska dilemman. Markku Mattilas bidrag, ”’Det får ej finnas dåliga svenskar i detta land!’ Rasbiologi och rashygien som vetenskapliga vapen i språkstridens Finland”, belyser den finlandssvenska användningen av rasbiologi och rashygien i etnopolitiskt syfte under början av 1900-talet. Detta är en ur ett internationellt perspektiv unik historia eftersom rasvetenskapen i resten av västvärlden politiserades och togs i bruk av majoriteter, inte minoriteter. Den svenskspråkiga eliten i Finland anammade tidens rasvetenskap för att särskilja den egna minoritetsgruppen från den hotande finska majoriteten och för att säkerställa den svenska minoritetens ”biologiska kvalitet” och inre sammanhållning. Mattila visar hur ledande svenskspråkiga läkare och vetenskapsmän som Ossian Schauman och Harry Federley inorporerade rasbiologi och rashygien i det finlandssvenska nationsbygget. Ras och rashygien blev en del av den svenskspråkiga elitens mobilisering av stöd ute i svenskbygderna i syfte att försvara sina positioner i det nya, demokratiska Finland. Det rashygieniska budskapet spreds bl.a. genom Finlands svenska Marthaförbund och Folkhälsan. De internationella, i synnerhet rikssvenska, kontakterna spelade en stor roll för de svensksinnade vetenskapsmännen i Finland. Den politiska beställningen på en rasren svensk folkstam i Finland kunde dock inte uppfyllas – de rasbiologiska undersökningarna visade nämligen att finlandssvenskarna var alltför ”uppblandade”. Den ”svenska” rasbiologin i Finland utgör en spännande kontrast till de rikssvenska förgreningarna i romfrågan femtio år senare, vilka också var betydelsefulla men hade en annan politisk utgångspunkt.

Å andra sidan är naturvetenskaplighet och biologiskt baserade rashierarkier inte en nödvändighet för etnocentrism och dikotomt skillnadsskapande, vilket Ainur Elmgren påminner oss om i sin artikel ”Förfinskandet av Finland – självexotism i den finländska kulturdebatten under första hälften av 1900-talet”, där hon analyserar finskhetens själv- och motbilder under början av 1900-talet. Finnens innersta väsen är något som kultureliten känt sig nödgad att ringa in, bryta upp och omskapa allt efter politiska behov. Det finska folket var samtidigt både den råvara med vilken nationen skulle byggas och en samhällsfarlig massa. I dag är stereotypen ”den vilde finnen” snarare en humoristisk figur i populärkulturen än ett nationellt problem, men det tidiga 1900-talets konstruktioner av nationell identitet lever vidare och utgör laddade referenspunkter i den samtida debatten.

Bokens artiklar visar på både kontinuitet och tvära kast i Finlands brokiga historia av mångkulturalitet, migration och etniska relationer. Förutom republikens officiella tvåspråkighet, som stadfästes i regeringsformen den 17 juli 1919, uppvisar särskilt det urbana Finland under 1800-talet och första hälften av 1900-talet en i nordisk jämförelse hög grad av mångkulturalitet. Den finländska eliten i storstäderna var ofta flerspråkig och kosmopolitisk, och tillsammans med köpmännen av rysk, judisk och tatarisk börd i handelskvarteren gav den städerna en mångkulturell prägel. Myndigheterna hade varken resurser eller vilja att planmässigt motarbeta det finländska samhällets heterogenitet. Det var egentligen först under den nationalistiska mellankrigstiden som den finländska mångkulturaliteten blev ett fenomen som staten enligt många starka röster borde åtgärda. Tvåspråkigheten var inskriven i grundlagen, och mot den resursstarka svenskspråkiga minoriteten kunde inte staten vändas, trots aktiva äktafinska försök därtill. De ryskspråkiga, som betraktades som potentiella femtekolonnare, och samerna, romerna, judarna samt tatarerna fick också i varierande grad uppleva att deras olikhet uppfattades vara ett nationellt problem. Delar av den svenskspråkiga intelligentsian och den finska kultureliten kom även, särskilt efter inbördeskriget 1918, att begreppsliggöra ”finskheten” som mindervärdig och barbarisk. Med tanke på att tidens extremnationalistiska och rasistiska strömningar gjorde sig gällande även i Europas övriga demokratiska stater är det anmärkningsvärt att systematiska och allvarliga (vad som i dag skulle kallas) hatbrott lyste med sin frånvaro i Finland trots den hätska polemiken och det ständiga skillnadsgörandet. Det faktum att minoritetsgrupperna var välintegrerade i sina respektive livsmiljöer, höll en låg profil när situationen krävde det och på sina håll uppvisade ett stort patriotiskt patos, bidrog troligtvis till att den onekligen uttänjda finländska toleransen aldrig sprack.

Minoritetsfinländarna gjorde sin plikt under vinter- och fortsättningskriget, och som medborgare i republiken Finland behöll de sina lagstadgade rättigheter under krigsåren. Uppbyggnaden av den industrialiserade välfärdsstaten under efterkrigstiden återaktualiserade emellertid olikhetens problematik under andra former. Olikheten begreppsliggjordes nu som ett socialt problem som drabbade minoritetsgruppens medlemmar och som av omsorg om deras välfärd borde åtgärdas. Det var framför allt de synliga men ekonomiskt och politiskt svaga romerna och samerna som skulle befrias från oket av sin ”omoderna” kulturella olikhet och göras om till produktiva samhällsmedlemmar genom assimilation. Samtidigt som den framväxande välfärdsstatens krav på homogenitet hotade att utplåna samerna och romerna som minoritetsgrupper erbjöd den ideologiska och samhällseliga utvecklingen under efterkrigstiden möjligheter för etnopolitisk mobilisering och rättighetskrav. Samerna och romerna kunde tillsammans med efterkrigstidens nya generation av radikalt lagda intellektuella, politiker och tjänstemän agera för social jämlikhet och respekt för kulturell särart. Här spelade den efterkrigstida rättighetsideologin, internationella normförskjutningar och de nära förbindelserna med Sverige, mångkulturalismens och den progressiva socialpolitikens föregångsland, en viktig roll.

Migration har sedan autonomins dagar uppfattats som ett samhällsproblem av rang, då och under 1960- och 1970-talet var det emigrationen som var det stora bekymret, i dag är det immigrationen som får känslorna att svalla. Migrationsproblematiken utgår emellertid, nu som då, från samma nationalistiska grundval och oro över nationens fortbestånd. När det gäller finlandssvenskarna kan dock en skillnad skönjas. Emigrationen har i etapper upplevts som en verklig ödesfråga för finlandssvenskheten, vilket inte har varit fallet i det finska Finland, medan den samtida invandringen till Finland nästan inte alls ifrågasatts på finlandssvenskt håll. Den postsovjetiska utvecklingen med EU-medlemskap, en långsam förskjutning mot en liberal invandringspolitik och etablerandet av en mångkulturalistisk integrationspolitik har dock haft ett brett politiskt stöd fram till den s.k. flyktingkrisen hösten 2015. Det förefaller därför som om Finland, där historiska invandrargrupper etablerat sig som inhemska minoriteter med bevarad gruppsspecifik särart, i framtiden kommer att bli ett än mer mångkulturellt samhälle med en stor mängd organiserade minoritetsgrupper. I det alltmer mångkulturella Finland kommer sannolikt politiseringen av majoritetsbefolkningens etniska identitet också att fortsätta. Den samtida utvecklingen uppvisar även liknande drag som det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet i sin kosmopolitism och hybriditet av identiteter – den yngre generationen finländare, oberoende av härkomst, ser sig inte nödvändigtvis bundna till en särskild etnokulturell identitet, vilket kan försvåra upprätthållandet av såväl

This is a post-print version. Please refer to the final version in Mats Wickström & Charlotta Wolff, 'Historiska perspektiv på mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finlands historia', *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekler*, ed. Mats Wickström & Charlotta Wolff, Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, p. 7–26.

minoritetsgruppernas som den finska majoritetsgruppen etniska gränser. Å andra sidan kan uppluckringen av nationalstaten Finlands suveränitet, välfärdssamhället och den finländska medborgarnationalismen förstärka den etnokulturella gruppidentitetens dragningskraft, liksom sociologen Zygmunt Bauman förutspådde redan 1993: "Exit the nation-state, enter the tribes."^x

Historien upprepar sig inte, men varken den mänskliga benägenheten att söka grönare betesmarker eller att skapa in- och utgrupper har upphört. Tvärtom verkar tendensen i en värld där kapitalismen lösgjort sig från sina efterkrigstida fjättrar och nöter ner gränserna vara att de "medfödda" identiteterna (ras, kön, etnicitet, trostillhörighet etc.) förstärkts, åtminstone för tillfället. Samtidigt som de partikulära identitetskategorierna upplever en politisk renässans har dock den kommunikationstekniska revolutionen möjliggjort fysisk och mental rörlighet i en aldrig tidigare sedd skala, och det är möjligt att vad vi bevittnar i dag är nationalismens och sekterismens sista ansträngningar att mota en framtid där de självvalda identiteterna väger tyngre än de vid födseln tillskrivna. I varje fall har de tekniska förutsättningarna att förverkliga världsmedborgarskapet som kulturellt och etiskt ideal aldrig varit mer gynnsamma.

Förutsägelser om framtiden blir ofta föremål för åtlöje i framtiden, men i ljuset av Finlands mångkulturella historia och nutid finns det skäl att tro att varken nationalstaten Finland eller den finländska mångkulturaliteten kommer att förpassas till historieböckerna inom en överskådlig tid. Dessutom är, med William Faulkners ord, det förflutna aldrig dött – Finlands historia av mångkulturalitet och rörlighet lever i den finländska kulturen.

Källor och litteratur

Litteratur

- Appiah, Kwame Anthony, *Cosmopolitanism. Ethics in a World of Strangers*, London: W.W. Norton 2007.
- Barry, Brian, *Culture and Equality. An Egalitarian Critique of Multiculturalism*, Cambridge: Polity 2000.
- Bauhn, Per & Dilsa Demirbag-Sten, *Till frihetens försvar En kritik av den normativa multikulturalismen*, Stockholm: Norstedt 2010.
- Bauman, Zygmunt, *Postmodern Ethics*, Oxford: Blackwell 1993.
- Beck, Ulrich, *Der kosmopolitische Blick oder. Krieg ist Frieden*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 2004.
- Bejder, Peter & Kim Boye Holt, *Fra huguenotter til afghanere. Indvandringens historie i Danmark*, Århus: Systime 2003.
- Blüdnikow, Bent (red.), *Fremmede i Danmark. 400 års fremmedpolitik*, Odense: Odense Universitetsforlag 1987.
- Brown, Garrett Wallace & David Held (eds.), *The Cosmopolitan Reader*, Cambridge: Polity 2010.
- Byström, Mikael & Pär Frohnert (eds.), *Reaching a State of Hope. Refugees, Immigrants and the Swedish Welfare State*, Lund: Nordic Academic Press 2013.
- De Geer, Eric, *Migration och influensfält. Studier av emigration och intern migration i Finland och Sverige 1816–1972*, Uppsala: Uppsala universitet 1977.
- Ekhholm, Laura, *Boundaries of an Urban Minority. The Helsinki Jewish Community from the End of Imperial Russia until the 1970s*, Helsinki: University of Helsinki 2013.
- Elmgren, Ainur, *Den allrakäraste fienden. Svenska stereotyper i finländsk press 1918–1939*, Lund: Sekel 2008.
- Engman, Max, *Gränsfall. Utväxlingar och gränstrafik på Karelska näset: 1918–1920*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 696, Helsingfors 2008.
- Engman, Max, *S:t Petersburg och Finland. Migration och influens 1703–1917*, Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten 1983.
- Engman, Max & Henrik Stenius (red.), *Svenskt i Finland 1. Studier i språk och nationalitet*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 511, Helsingfors 1983.
- Hall, Stuart, "The Multicultural Question" (2000), http://red.pucp.edu.pe/wp-content/uploads/biblioteca/Stuart_Hall_The_multicultural_question.pdf, senast läst 1.6.2015.
- Hanski, Jari, *Juutalaisviha Suomessa 1918–1944*, Helsinki: Ajatus 2006.
- Häkkinen, Antti, Panu Pulma & Miika Tervonen (toim.), *Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*, Historiallinen arkisto 120, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2005.
- Hämäläinen, Pekka Kalevi, *Kielitaistelu Suomessa 1917–1939*, Porvoo: WSOY 1968.
- Hölzing, Philipp, *Republikanismus und Kosmopolitismus. Eine ideengeschichtliche Studie*, Frankfurt am Main: Campus Verlag 2011.
- Karni, Michael G. et al. (eds.), *The Finnish Experience in the Western Great Lakes Region. New Perspectives*, Turku: Institute for Migration 1975.

This is a post-print version. Please refer to the final version in Mats Wickström & Charlotta Wolff, 'Historiska perspektiv på mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finlands historia', *Mångkulturalitet, migration och minoriteter i Finland under tre sekler*, ed. Mats Wickström & Charlotta Wolff, Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, p. 7–26.

- Kero, Reino, *Suureen Länteen. Siirtolaisuus Suomesta Pohjois-Amerikkaan*, Turku: Siirtolaisuusinstituutti 1996.
- Kjeldstadli, Knut (red.), *Norsk innvandringshistorie. I globaliseringens tid 1940–2000, 3 Vol*, Oslo: Pax 2003.
- Klinge, Matti, *Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta*, Porvoo: WSOY 1972.
- Koivukangas, Olavi, *Kaukomaiden kaipuu. Suomalaiset Afrikassa, Australiassa, Uudessa-Seelannissa ja Latinalaisessa Amerikassa*, Turku: Siirtolaisuusinstituutti 1998.
- Kymlicka, Will, *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford: Oxford University Press 1996.
- Kymlicka, Will, *Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity*, Oxford: Oxford University Press 2007.
- Kymlicka, Will, "The Rise and Fall of Multiculturalism? New Debates on Inclusion and Accommodation in Diverse Societies", Vertovec, Steven & Susanne Wessendorf (eds.), *The Multiculturalism Backlash. European Discourses, Policies and Practices*, London: Routledge 2010.
- Lainio, Jarmo (red.), *Finnarnas historia i Sverige 3. Tiden efter 1945*, Stockholm: Nordiska museet 1996.
- Lehtola, Veli-Pekka, *Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896–1953*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia nro 1351, Helsinki 2012.
- Lehtonen, Mikko & Olli Löytty (toim.), *Erilaisuus*, Tampere: Vastapaino 2003.
- Lehtonen, Mikko, Olli Löytty & Petri Ruuska, *Suomi toisin sanoen*, Tampere: Vastapaino 2004.
- Leitzinger, Antero, *Ulkomaalaiset Suomessa 1812–1972*, Helsinki: East-West Books 2008.
- Modood, Tariq, *Multiculturalism*, Cambridge: Polity 2007.
- Murphy, Michael, *Multiculturalism. A Critical Introduction*, London: Routledge 2012.
- Okin, Susan Moller (ed.), *Is Multiculturalism Bad for Women?*, Princeton: Princeton University Press 1999.
- Pulma, Panu, *Suljetut ovet. Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan*, Historiallisia tutkimuksia 228, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006.
- Pitkänen, Pirkko (toim.), *Kulttuurien kohtaamisia arjessa*, Tampere: Vastapaino 2011.
- Rastas, Anna, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.), *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*, Tampere: Vastapaino 2005.
- Roth, Hans Ingvar, *Mångkulturalismens utmaningar*, Lund: Studentlitteratur 2005.
- Svanberg, Ingvar & Harald Runblom (red.), *Det mångkulturella Sverige. En handbok om etniska grupper och minoriteter*, Stockholm: Gidlund 1989.
- Svanberg, Ingvar & Mattias Tydén, *Tusen år av invandring. En svensk kulturhistoria*, Stockholm: Gidlund 1992.
- Tarkiainen, Kari, *Finnarnas historia i Sverige 1. Inflyttarna från Finland under det gemensamma rikets tid*, Stockholm: Nordiska museet 1990.
- Tarkiainen, Kari, *Finnarnas historia i Sverige 2. Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809–1944*, Stockholm: Nordiska museet 1993.
- Taylor, Charles et. al., *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition*, Princeton: Princeton University Press 1994.
- Watson, C.W., *Multiculturalism*, Buckingham: Open University Press 2002.
- Wickström, Mats, *The Multicultural Moment. The History of the Idea and Politics of Multiculturalism in Sweden in Comparative, Transnational and Biographical Contexts 1964–1975*, Åbo: Åbo Akademi 2015 (diss.).

ⁱ Se t.ex. Pekka Kalevi Hämäläinen, *Kielitaistelu Suomessa 1917–1939* (1968); Matti Klinge, *Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta* (1972); Max Engman & Henrik Stenius (red.), *Svenskt i Finland 1. Studier i språk och nationalitet* (1983); Michael G. Karni et al. (eds.), *The Finnish Experience in the Western Great Lakes Region. New Perspectives* (1975); Eric De Geer, *Migration och influensfält. Studier av emigration och intern migration i Finland och Sverige 1816–1972* (1977); Max Engman, *S:t Petersburg och Finland. Migration och influens 1703–1917* (1983); Kari Tarkiainen, *Finnarnas historia i Sverige 1. Inflyttarna från Finland under det gemensamma rikets tid* (1990); Kari Tarkiainen, *Finnarnas historia i Sverige 2. Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809–1944* (1993); Jarmo Lainio (red.), *Finnarnas historia i Sverige 3. Tiden efter 1945* (1996); Reino Kero, *Suureen Länteen. Siirtolaisuus Suomesta Pohjois-Amerikkaan* (1996); Olavi Koivukangas, *Kaukomaiden kaipuu. Suomalaiset Afrikassa, Australiassa, Uudessa-Seelannissa ja Latinalaisessa Amerikassa* (1998).

ⁱⁱ Se t.ex. Ingvar Svanberg & Harald Runblom (red.), *Det mångkulturella Sverige. En handbok om etniska grupper och minoriteter* (1989); Ingvar Svanberg & Mattias Tydén, *Tusen år av invandring. En svensk kulturhistoria* (1992); Mikael Byström & Pär Frohnert (eds.), *Reaching a State of Hope. Refugees, Immigrants and the Swedish Welfare State* (2013); Mats Wickström, *The Multicultural Moment. The History of the Idea and Politics of Multiculturalism in Sweden in Comparative, Transnational and Biographical Contexts 1964–1975* (2015); Bent Blüdnikow (red.), *Fremmede i Danmark. 400 års fremmedpolitik* (1987); Peter Bejder & Kim Boye Holt, *Fra huguenotter til afghanere. Indvandringens historie i Danmark* (2003); Knut Kjeldstadli (red.), *Norsk innvandringshistorie. I globaliseringsens tid 1940–2000* (2003).

ⁱⁱⁱ Antti Häkkinen, Panu Pulma & Miika Tervonen (toim.), *Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa* (2005).

^{iv} Se t.ex. Panu Pulma, *Suljetut ovet. Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan* (2006); Jari Hanski, *Juutalaisviha Suomessa 1918–1944* (2006); Max Engman, *Gränsfall. Utväxlingar och gränstrafik på Karelska näset: 1918–1920* (2008); Antero Leitzinger, *Ulkomaalaiset Suomessa 1812–1972* (2008); Ainur Elmgren, *Den allrakäraste fienden. Svenska stereotyper i finländsk press 1918–1939* (2008); Veli-Pekka Lehtola, *Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896–1953* (2012); Laura Ekholm, *Boundaries of an urban minority. The Helsinki Jewish community from the end of Imperial Russia until the 1970s* (2013).

^v Se t.ex. Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.), *Erilaisuus* (2003); Mikko Lehtonen, Olli Löytty & Petri Ruuska, *Suomi toisin sanoen* (2004); Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.), *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta* (2005); Pirkko Pitkänen (toim.), *Kulttuurien kohtaamisia arjessa* (2011).

^{vi} Will Kymlicka, *Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity* (2007).

^{vii} Se t.ex. Charles Taylor (ed.), *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition* (1994); Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights* (1996); Susan Moller Okin (ed.), *Is Multiculturalism Bad for Women* (1999); Brian Barry, *Culture and Equality. An Egalitarian Critique of Multiculturalism* (2000); Tariq Modood, *Multiculturalism* (2007); Michael Murphy, *Multiculturalism. A Critical Introduction* (2012).

^{viii} För en mer ingående diskussion om begreppet mångkulturalisms deskriptiva och normativa dimensioner se Hans Ingvar Roth, *Mångkulturalismens utmaningar* (2005); C.W. Watson, *Multiculturalism* (2002), s. 1–17; Will Kymlicka, ”The Rise and Fall of Multiculturalism? New Debates on Inclusion and Accommodation in Diverse Societies” (2010); Stuart Hall, ”The Multicultural Question” (2000).

^{ix} Se t.ex. Garrett Wallace Brown & David Held (eds.), *The Cosmopolitan Reader* (2010); Kvame Anthony Appiah, *Cosmopolitanism. Ethics in a World of Strangers* (2007); Per Bauhn & Dilsa Demirbag-Sten, *Till frihetens försvar. En kritik av den normativa multikulturalismen* (2010); Ulrich Beck, *Der kosmopolitische Blick oder. Krieg ist Frieden* (2004); Philipp Hölzing, *Republikanismus und Kosmopolitismus. Eine ideengeschichtliche Studie* (2011).

^x Zygmunt Bauman, *Postmodern Ethics* (1993), s. 141.